

DOI: 10.5604/01.3001.0014.8399

Marcin Hibner

Polska Grupa Górnicza S.A.
e-mail: m.hibner@interia.pl

**Recenzja książki: Piotr Rygus, Aleksandra Goniewicz,
Czarna pamięć – górnicze miejsca pamięci,
Instytut Myśli Polskiej im. Wojciecha Korfańskiego,
Katowice 2020, 166 s.**

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera recenzję książki wydanej nakładem Instytutu Myśli Polskiej im. Wojciecha Korfańskiego, poruszającej temat górniczych miejsc pamięci. W trzech górniczych regionach krajobraz miejsca dopełniają pomniki, rzeźby, monumenty i tablice, które mają za zadanie przypominać o katastrofach górniczych, wydarzeniach i ludziach, których często niemiecko brzmiące imiona historia już wymazała z tablic pamiątkowych, a nawet nagrobnych. Książka porusza aspekty prawne oraz społeczne zagadnienia związane z miejscami pamięci pracy górniczej. Publikacja jest wynikiem projektu edukacyjno-badawczego i stanowi swoisty przewodnik po tych szczególnych miejscach pamięci.

Słowa kluczowe: górnictwo, miejsce pamięci, pomnik, katastrofa górnicza, przewodnik, tradycja.

Symbol kupli (skrzyżowanych pyrlika i żelozka), wózek kopalniany czy wizerunek św. Barbary dla lokalnej społeczności na Górnym Śląsku jednoznacznie kojarzą się z tradycjami przemysłu wydobywczego i z łatwością rozpoznawane są nawet przez osoby nie mające dotychczas żadnego związku z kopalnią. Górnicze miejsca pamięci mające wpisane w siebie symbole górnicze stanowią jeden z najbardziej rozpoznawalnych przykładów symbolizowania branżowej tradycji. Upamiętnienia ofiar pracy w kopalniach, miejsca pochówku ważnych osobistości kadry technicznej oraz różne sposoby podkreślania działalności górniczej stanowią jeden z fenomenów tej grupy zawodowej. Pochodzenie tych miejsc jest zarówno związane z odgórnymi inicjatywami, jak i nieformalnym, spontanicznym działaniem ratujących tradycje górnicze społeczników.

Wraz z rozwojem górnictwa oraz intensywniejszą eksploatacją złóż proporcjonalnie zwiększyła się liczba wypadków przy pracy oraz katastrof górniczych, w których ginęli górnicy. Gwarkom, którzy zginęli w czasie pracy, pochówek organizowano na koszt kopalni, w której byli zatrudnieni. To kopalnia zabezpieczała także renty dla wdów i sierot. Dziś,

gdy branża górnicza przechodzi długotrwałą restrukturyzację zapoczątkowaną w latach 90. XX wieku, gdy kolejne zakłady górnicze są zamykane pod przykrywką walki z ociepleniem klimatu i zapomina się o zawodzie górniczym, rodzą się wśród społeczników pytania: Jaka jest sytuacja grobów ofiar katastrof górniczych? Czy są zabezpieczone w należyty sposób? Czy istnieje jakkolwiek forma ochrony prawnej tych miejsc pamięci, biorąc pod uwagę, że to dotychczas głównie kopalnie zabezpieczały te miejsca?

Publikacja wydana nakładem Instytut Myśli Polskiej im. Wojciecha Korfańskiego w Katowicach, będąca wynikiem projektu edukacyjno-badawczego pt. *Czarna pamięć – górnicze miejsca pamięci jako ponadlokalny składnik tożsamości kulturowej Śląska* realizowanego przez Instytut w latach 2019–2020, zachęca do bliższego poznania górniczych miejsc pamięci z terenu Górnego Śląska i Żywiecczyny, Dolnego Śląska oraz Zagłębia Dąbrowskiego.

Pierwsza część publikacji zawiera zagadnienia prawne umożliwiające społecznikom lub osobom zainteresowanym tematem podjęcie działań związanych z opieką nad górniczymi miejscami upamiętnienia. Podejmowana analiza w świetle prawa krajowego wskazuje, na gruncie jakiego artykułu prawnego można podejmować starania o ochronę wszelkich grobów górniczych, spełniających założenie dawności i ważności z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego. Wśród narzędzi wspierających działania ochrony i opieki nad zabytkami autorzy wskazują instytucję społecznego opiekuna zabytków, który podejmuje aktywności związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz z upowszechnianiem wiedzy o nich.

Jednocześnie autorzy omawiają sytuacje, w których regulacje prawne w pełni nie działają, o czym świadczą przykłady pochówków w Mikulczycach i Zaborzu.

Książka pokazuje zagrożenia występujące dla obiektów grobowych związanych z katastrofami górniczymi, a przed którymi krajowe prawodawstwo nie chroni w sposób całkowity. Autorzy zastanawiają się między innymi nad procesem kurczenia się cmentarzy ze względu na braki powierzchni grzebalnej.

W przytaczanych regulacjach prawnych publikacja wskazuje na możliwość ochrony miejsc górniczych tragedii za pomocą tworzenia szlaków pamięci narodowej przy współpracy z organami jednostek samorządu terytorialnego, organizacjami harcerskimi, turystycznymi i innymi organizacjami społecznymi wykazującymi zainteresowanie tym problemem.

Przyczyną podjęcia tematu ochrony prawnej grobów ofiar katastrof górniczych jest według autorów brak dotychczasowych kompleksowych badań i inwentaryzacji stanowisk.

Część druga publikacji to przewodnik po górniczych miejscach pamięci, który został podzielony na trzy regiony: Dolny Śląsk, Górny Śląsk z Żywiecczyną oraz Zagłębie Dąbrowskie. Jako argument za takim podziałem autorzy wskazują chronologię podjęcia wydobywania. Miejsca pamięci w ramach poszczególnych rejonów uporządkowano w kolejności alfabetycznej, w których się znajdują. W notach dotyczących poszczególnych punktów można odnaleźć informacje o ich pochodzeniu, wydarzeniach, które upamiętniają, oraz ich krótkie opisy.

W przewodniku opisano miejsca pamięci czterdziestu czterech katastrof górniczych, z których pierwsza pochodzi z roku 1836 roku, miała miejsce w kopalni „Reden” w Dąbrowie Górniczej, zaś ostatnia to rok 2006 i kopalnia „Halemba”. Pozostałe miejsca pamięci związane są z upamiętnieniem ofiar wypadków w zakładach górniczych na przestrzeni lat ich działalności czy osób zasłużonych dla górnictwa, ważnych osobistości kadry górniczej jak również upamiętnienia tradycji działalności górniczej. Autorzy opisują poszczególne pomniki, tablice, groby pod względem architektonicznym oraz przytaczają inskrypcje wyryte na płytach, jak np. „Tragicznie poległym i zmarłym pracownikom kopalni «Rymer». W setną

rocznicę kopalni. Boże, prowadź ich z mroku ku wiecznej światłości. Święta Barbaro, módl się za nami” (Rybnik-Niedobczyce, ul. Michała Wołodyjowskiego 5, Parafia pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa). W przypadku katastrof zamieszczają opisy wypadków lub relacje prasowe z tamtego okresu. Przewodnik przypomina także miejsce katastrofy drogowej w Wilczym Jarze w roku 1978, która miała powiązanie z górnictwem. Śmierć poniosło tam 30 górników dojeżdżających autobusem do pracy.

W przewodniku znajdziemy zarówno fotografie okazałych monumentów na miejskich skwerach, jak i samotne drewniane krzyże w polu czy w zaroślach – czasem jedynie opatrzone datą, do której (jeszcze) ludzka pamięć potrafi dopowiedzieć historię. Ale i to za chwilę zniknie. Ta książka może być jedyną okazją, żeby opowiedzieć o wydarzeniach i ludziach, których często niemiecko brzmiące imiona historia już wymazała z tablic pamiątkowych, a nawet nagrobnych.

Przewodnik może być wykorzystywany zarówno przez osoby zajmujące się dziedzictwem górniczym, animatorów kultury, jak również turystów zainteresowanych bliższym poznaniem największych regionów górniczych południowej Polski. Publikacja nie wyczerpuje w pełni poruszonego zagadnienia, dlatego stanowi dobry materiał do dalszych prac i badań nad tematem *Czarna pamięć – górnicze miejsca pamięci*. Książka daje możliwość przetarcia na nowo szlaków do miejsc upamiętnień, które odchodzą w zapomnienie, także w naszych głowach. Jeśli mało mamy wspólnego z górnictwem, tym bardziej warto po tę lekturę sięgnąć.

Projekt dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury.

SUMMARY

Marcin Hibner

**Book review: Piotr Rygus, Aleksandra Goniewicz
"Black memory - mining sites of memory",
Institute of Polish Thought Wojciech Korfantego, Katowice 2020, p. 166.**

The article contains a review of a book published by the Institute of Polish Thought. Wojciecha Korfanty, touching upon the subject of mining memorials. In the three mining regions, the landscape is complemented by monuments, statues, monuments and plaques that serve to remind us of mining catastrophes, events and people whose often German-sounding names have been erased by history from memorial and even grave plaques. The book deals with legal and social aspects of the issue related to mining work memorials. The publication is the result of an educational and research project and constitutes a guidebook to these special places of memory.

Key words: mining, memorial monument, mining disaster, guide, tradition.

Data wpływu artykułu: 15.01.2021 r.

Data akceptacji artykułu: 21.01.2021 r.